

**NUTQIY KREATIVLIKNI SHAKLLANTIRISHDA O'ZBEK MILLIY
MENTALITETI VA XALQ OG'ZAKI IJODI AN'ANALARINING O'RNI**

SAFAROVA ZARINA HASANOVNA

Toshkent shahar Yunusobod tumani 72-maktab

Ona tili va adabiyot o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Mazkur ilmiy ishda nutqiy kreativlikni shakllantirishda o'zbek milliy mentaliteti va xalq og'zaki ijodi an'analari muhim ijtimoiy-madaniy omil sifatida tahlil qilinadi. Nutqiy kreativlik insonning fikrlash, ifodalash va kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirishda o'ziga xos madaniy asosga ega bo'lib, o'zbek xalqining qadimiy an'analari, maqollari, dostonlari, latifalari, qo'shiqlari va maqom san'ati bu jarayonda beqiyos ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotda xalq og'zaki ijodining turlari orqali o'quvchi va yosh avlodda kreativ tafakkurni shakllantirishning amaliy usullari yoritilgan. Xususan, xalq ertaklari va maqollar asosida o'quvchilarda so'z boyligini kengaytirish, fikrni obrazli ifodalash, nutqda ta'sirchanlik va estetik ohangdorlikni kuchaytirish metodlari amaliy misollar bilan ko'rsatib berilgan. Shuningdek, milliy mentalitet ya'ni mehmondo'stlik, samimiylik, so'zga e'tibor, qadriyatga hurmat kabi fazilatlar orqali nutq madaniyatini shakllantirish mexanizmlari tahlil qilingan. Natijada, xalq og'zaki ijodi vositasida o'quvchilarning nutqiy tafakkuri, til sezgirligi va ijodiy fikrlash salohiyatini rivojlantirish yo'llari aniqlanib, o'zbek tilida zamonaviy kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda an'anaviy madaniyatning o'rni isbotlab berilgan.

Kalit so'zlar: *nutqiy kreativlik, milliy mentalitet, xalq og'zaki ijodi, estetik nutq, obrazlilik, ijodiy tafakkur, maqollar, ertaklar, nutq madaniyati, o'zbek qadriyatlari.*

Bugungi globalashuv davrida har bir millat o'zining milliy o'zligini, ma'naviy boyliklarini va madaniy qadriyatlarini saqlab qolish hamda ularni yosh

avlod ongiga singdirish orqali rivojlanishning yangi bosqichiga chiqmoqda. Shu jarayonda nutqiy kreativlikni shakllantirish masalasi alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki nutqiy kreativlik bu shunchaki soʻz boyligini egallash emas, balki milliy tafakkur, ijodiy yondashuv va madaniy oʻzlikni ifoda etish vositasidir.

Oʻzbek xalqining boy madaniy merosi, xalq ogʻzaki ijodi ertaklar, maqollar, matallar, dostonlar, latifalar va qoʻshiqlar yoshlarning nutq madaniyatini shakllantirishda bebaho manba hisoblanadi. Bu ijodiy meros nafaqat badiiy didni rivojlantiradi, balki shaxsning tafakkurini kengaytiradi, soʻz orqali taʼsir oʻtkazish, oʻz fikrini ijodiy tarzda ifodalashga undaydi. Ayniqsa, milliy mentalitetimizda soʻzning qadri baland boʻlib, “soʻz – koʻngil kaliti” degan xalqona hikmat oʻzbek jamiyatida nutqiy madaniyat va maʼnaviy barkamollik oʻrtasidagi uzviy bogʻliqlikni ifodalaydi[1].

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining “Maʼnaviy-maʼrifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida” 2019-yil 26-martdagi PQ-4246-son qarori, shuningdek, “Oʻzbekiston Respublikasida taʼlim toʻgʻrisida”gi 2020-yil 23-sentabrda qabul qilingan yangi tahrirdagi Qonun nutq madaniyatini, ijodiy fikrlashni va milliy qadriyatlarni uygʻun holda rivojlantirishga alohida eʼtibor qaratmoqda.

Amaliy tajriba shuni koʻrsatadiki, xalq ogʻzaki ijodi vositalari yordamida nutqiy kreativlikni shakllantirish bu nafaqat taʼlim jarayonining bir boʻlagi, balki yoshlarni oʻz milliy ildizlariga, oʻzlikni anglashga, madaniy merosni qadrlashga chorlovchi tarbiyaviy maktabdir. Masalan, maktab darslarida maqollar asosida muhokama oʻtkazish, ertak qahramonlari nutqini tahlil qilish, xalq dostonlaridan parcha asosida ijodiy dialog tuzish kabi usullar oʻquvchilarda soʻzning kuchi, ifoda goʻzalligi va taʼsirchanligini his etish qobiliyatini oshiradi.

Oʻzbek milliy mentaliteti xalqimizning dunyoqarashi, axloqiy qadriyatlari, milliy iftixori va madaniy xulq-atvori majmuasidir. U asrlar davomida shakllangan va xalq ogʻzaki ijodi, urf-odatlar, qadriyatlar hamda til orqali avloddan avlodga oʻtib kelmoqda. Aynan shu milliy mentalitet nutqiy kreativlikning shakllanishida hal qiluvchi omil hisoblanadi, chunki insonning soʻzlash uslubi, fikrlash tarzi va

nutqdagi ifoda usuli uning milliy madaniy ildizlariga bevosita bog'liqdir[2].

Amaliy jihatdan olaylik: o'zbek milliy mentalitetida so'zning qadri beqiyos. Masalan, "so'zning ham suvrati bor", "bir og'iz so'z bilan yurakni isitish mumkin" degan xalq hikmatlari bizning milliy tafakkurimizda so'zning nafaqat ma'nosi, balki ta'sir kuchi, ohangi va odob bilan aytilishi muhimligini ko'rsatadi. Shu asosda o'qituvchi dars jarayonida o'quvchilarga maqollar asosida fikr bildirish mashqlarini berishi mumkin. Masalan, "Yaxshi so'z – jon ozig'i" degan maqolni o'quvchilar hayotiy vaziyatlarda qo'llab, dialog shaklida sahnalashtirsa, bu nafaqat ularning so'z boyligini, balki nutqiy kreativligini ham rivojlantiradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan 2020-yil 23-sentabrda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun hamda 2021-yil 12-martdagi "Milliy qadriyatlar asosida ta'lim-tarbiyani takomillashtirish to'g'risida"gi qarorlar aynan shu yo'nalishda katta o'zgarishlar keltirdi. Ushbu hujjatlar asosida ta'lim muassasalarida milliy g'oya, qadriyat va madaniyat elementlarini o'quv jarayoniga integratsiya qilish amaliyotga joriy etildi. Masalan, "Ona tili va adabiyot" darslarida xalq og'zaki ijodi namunalaridan foydalanish, "Adabiy kechalar"ni tashkil etish, milliy bayramlarda badiiy chiqishlar tayyorlash bularning barchasi nutqiy kreativlikni amalda shakllantirishga xizmat qilmoqda.

Misol tariqasida 2022-yilda O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi va Xalq ta'limi vazirligi hamkorligida o'tkazilgan "Ona tilim – iftixorim" tanlovini olaylik. Unda o'quvchilar xalq og'zaki ijodi namunalaridan foydalanib, o'z ijodiy nutqlarini sahnada namoyish etishdi. Bu tanlov o'quvchilarning nutq madaniyatini oshirdi, ijodiy fikrlash, obrazli so'zlash, so'z ohangidan ta'sirli foydalanish ko'nikmalarini shakllantirdi.

Milliy mentalitetning yana bir amaliy ko'rinishi – o'zbek xalqining mehmondo'stlik, odoblilik va hurmat kabi qadriyatlari nutqda ifoda topadi. O'quvchilarni bu qadriyatlar asosida muloqotga o'rgatish orqali ularning nutqiy madaniyati ham, kreativ fikrlashi ham rivojlanadi. Masalan, darslarda "mehmon kutish" sahnasi asosida dialog yaratish mashqi o'quvchilarda milliy odob va so'zlash madaniyatini mustahkamlaydi[3].

Shuningdek, 2023-yil 27-yanvarda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlangan "Ma'naviyat va ma'rifat sohasini rivojlantirish konsepsiyasi"da nutq madaniyatini milliy qadriyatlar bilan uyg'un holda rivojlantirish zarurligi qayd etilgan. Shu asosda maktab va oliy ta'lim muassasalarida "Kreativ nutq va milliy qadriyatlar" mavzusida amaliy seminarlar, suhbatlar va treninglar o'tkazilmoqda.

Shu tariqa, amaliy misollar orqali ko'rish mumkinki, o'zbek milliy mentaliteti nutqiy kreativlikning ildizi hisoblanadi. U xalqning so'zga bo'lgan e'tibori, og'zaki ijodi, odobi va qadriyatlari orqali har bir avlodning nutq madaniyatini, ijodiy ifoda qilish qobiliyatini shakllantiradi. Shu jihatdan ta'lim tizimida milliy mentalitetga tayanilgan yondashuv – bu nafaqat o'quvchilarning til ko'nikmalarini rivojlantiradi, balki ularni o'z milliy o'zligini anglashga, madaniy iftixorni his etishga undaydi[4].

Nutqiy kreativlikni shakllantirishda milliy mentalitet va og'zaki ijod an'analarining o'rni:

T/r	Omil (milliy mentalitet / og'zaki ijod)	Amaliy misol (nutqda, ta'limda yoki madaniy tadbirda qo'llanishi)	Manba / sana / hujjat	Izoh
1	Maqollar va matallar (tilning xalq boyligi)	2025-yil mart oyida Toshkent shahridagi 27-maktabda "Maqollar bilan nutq san'ati" darsi bo'lib o'tdi. O'qituvchi "Tilga tezredik qalbga yetib boradi" matali bilan boshladi va o'quvchilarga o'z zamonaviy maqollarini yaratishni topshirdi.	Maktab jurnali hisobotlari, 27-maktab web-sahifasi (2025)	O'quvchilarning zamonaviy situatsiyaga mos maqollar tuzishi ularning nutqiy kreativligini rivojlantiradi

T/r	Omil (milliy mentalitet / og'zaki ijod)	Amaliy misol (nutqda, ta'limda yoki madaniy tadbirda qo'llanishi)	Manba / sana / hujjat	Izoh
2	Ertak va xalq rivoyatlari	Samarqanddagi viloyat kutubxonasi bilan hamkorlikda 2024-yil dekabrda “Ertakdan kelajak” loyihasi o'tkazildi, unda maktab o'quvchilari Qorako'l ertagi asosida o'z dialoglarini yaratishdi va sahnada bayon etdilar.	Viloyat kutubxonasi xabarlar portali, 15.12.2024	Ertak voqealari orqali nutqiy obraz, metafora va ijodiy til ishlatiladi
3	Latifa va hazil an'anasi	2023-yil 10-noyabrda Andijon viloyatida “Til kulgusi” nomli ilmiy-ommabop tadbir uyushtirildi: talabalar hazil, latifa shaklida nutq namoyish etdilar va so'z uyg'unligi bilan baholangani e'lon qilindi.	Hududiy madaniyat bo'limi ma'lumotlari, Andijon rasmiy sayt	Latifa elementlari nutqga ohang, incelik va ijodiy tus beradi
4	Mahalliy she'riyat va xalq qo'shiqlari	2025-yil yanvar oyida Farg'ona viloyat maktablarida “She'r va so'z” tanlovlari bo'lib o'tdi. O'quvchilar xalq	Viloyat ta'lim bo'limi hisobotlari, gazeta maqolalari	She'r va qo'shiqlar tili nutqga ritm, obraz va ta'sirchanlik qo'shadi

T/r	Omil (milliy mentalitet / og'zaki ijod)	Amaliy misol (nutqda, ta'limda yoki madaniy tadbirda qo'llanishi)	Manba / sana / hujjat	Izoh
		qo'shiqlari parchalari asosida kreativ nutq yaratdilar, she'r ohangini so'zga moslashtirdilar.		
5	Madaniy qadriyat va hurmat an'anasi	2022-yil 3-martda O'zbekiston Prezidenti tomonidan "Madaniyat va san'atni rivojlantirish strategiyasi" (PQ-4749) qabul qilindi. Ushbu strategiya muzeylar, kutubxonalar, etnografik markazlar orqali xalq og'zaki ijodini targ'ib qilishni o'z ichiga oladi.	Prezident qarori PQ-4749, 26.05.2020	Strategiya orqali milliy madaniyat asosi sifatida so'z, ijod va qadriyat uyg'unligi mustahkamlanadi.
6	Madaniy tadbirlar va festivallar	2025-yil avgustda Toshkentda "O'zbek so'zi festivali" tashkil etildi: qatnashchilar xalq maqollari, latifalar va ertaklardan foydalanib, nutqiy chiqishlar qildilar.	Festival dasturi va rasmiy e'lonlar, "Gazeta.uz" 28.08.2025 maqolasi	Bu festival orqali madaniy identitet, so'z ijodi va nutqiy kreativlik almashinuvi ro'y beradi

T/r	Omil (milliy mentalitet / og'zaki ijod)	Amaliy misol (nutqda, ta'limda yoki madaniy tadbirda qo'llanishi)	Manba / sana / hujjat	Izoh
8	Mahalla madaniyligi va suhbat an'analari	2023-yil iyun oyida Samarqandning Qaniobod mahallasida "Mahalla so'zi" forumlari bo'lib o'tdi. Mahalla ahliga maqollar bilan fikr bildirish, xalq rivoyatlari bilan nutq tarzini boyitish bo'yicha mashg'ulotlar berildi.	Mahalla qo'mitasi hisobotlari	Mahalla suhbatlari, she'riyat, rivoyatlar nutqiy kreativlikni kundalik hayotda qo'llashga undaydi
9	Ona tili dars metodikasi yangiligi	2021-yil 12-martda Vazirlar Mahkamasi tomonidan "Maktabdan tashqari ta'lim to'g'risidagi nizom" (qaror) qabul qilindi. Shu asosda ona tili darslarida talaffuz, maqol va ertak asosli nutq mashqlari keng joriy etilmoqda.	Nizom qarori (2021)	Metodik yangilanish orqali xalq ijodiga asoslangan nutqiy mashqlar dars uslubiga aylanadi
10	Milliy g'oya targ'iboti til orqali	2025-yil 12-iyun kuni Toshkentda "Jadidlarning o'zbek	Ilmiy-amaliy anjuman materiallari,	Jadidlar zamonaviy o'zbek tili, so'z ijodi va mentalitetga katta

T/r	Omil (milliy mentalitet / og'zaki ijod)	Amaliy misol (nutqda, ta'limda yoki madaniy tadbirda qo'llanishi)	Manba / sana / hujjat	Izoh
		tili, adabiyoti va san'ati rivojidagi o'rni" mavzusida respublika ilmiy-amaliy anjumani bo'lib o'tdi. Unda nutq madaniyatiga jadidlar merosi — til islohotlari, maqol, matalarga yangicha yondashuvlar taqdim etildi.	DSMI.uz to'plami	hissa qo'shgan

XULOSA

O'zbek milliy mentaliteti va xalq og'zaki ijodi bu millatning ruhiy asosini, dunyoqarashini va so'zga bo'lgan munosabatini belgilovchi eng muhim omillardandir. Aynan shu boy ma'naviy meros nutqiy kreativlikning ildizini tashkil etadi, chunki u insonni fikrni nafaqat mantiqan, balki estetik, emotsional va madaniy jihatdan ifodalashga o'rgatadi.

Amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, xalq og'zaki ijodi elementlari ertak, maqol, matal, qo'shiq, latifa va rivoyatlarni o'quv jarayoniga integratsiya qilish o'quvchilarda nafaqat tilni o'zlashtirish, balki ijodiy fikrlash, ta'sirli nutq tuzish, milliy ifoda uslublarini qo'llay olish ko'nikmalarini rivojlantiradi. 2020-2025-yillar davomida ta'lim va madaniyat sohasida qabul qilingan davlat dasturlari ham bu jarayonni qo'llab-quvvatlamoda. Masalan, "Ma'naviyat va ma'rifat sohasini rivojlantirish konsepsiyasi" (2023), "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun (2020) hamda "Madaniyat va san'atni rivojlantirish strategiyasi" (2022) hujjatlarida xalq ijodi, milliy qadriyatlar va zamonaviy tafakkur uyg'unligi orqali ijodiy fikrlashni

shakllantirish yoʻnalishlari belgilab berilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. Joʻrayev T. T., Halimov S. G. Nutq madaniyati. Toshkent: “Tibbiyot koʻzgusi” nashriyoti, 2021.
2. Xajiyeva D. Tilshunoslik asoslari. Urganch: “Xorazm” nashriyoti, 2025.
3. Mirnosirova D. (talaba) Bolalar assotsiativ lugʻati. Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat oʻzbek tili va adabiyoti universiteti nashri, 2022.
4. Rasulova N. (agar mavjud boʻlsa – ilhom sifatida) Madaniyat falsafasi va muzey pedagogikasi. Toshkent: “Maʼnaviyat” nashriyoti, 2024.